

PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE

Knjiga 5
Zbornik radova

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2015

**PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE – KNJIGA 5**

Priredivač

Prof. dr Stevan Lilić

Izdavač

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje

Za izdavača

Prof. dr Sima Avramović, dekan

Urednik

Prof. dr Dragan M. Mitrović

Izdavanje zbornika pomoglo je
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

© Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom – elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 5 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2016 (Beograd : Službeni glasnik). – 357 str. ; 24 cm. – (Biblioteka Zbornici)

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 150. – Str. 9–10: Predgovor / urednik ; Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-600-8

1. Лилић, Стеван [уредник] [аутор додатног текста] а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 222013964

LEONARDUS LESSIUS (1554-1623) – MORALNA TEOLOGIJA I PRIRODNO PRAVO O DELIKTIMA I RESTITUCIJI

Apstrakt: U razvoju prava delikata posebno mesto pripada moralnim teolozima 15-17. veka okupljenima u čuvenoj školi prirodnog prava u Salamanki (Španija) koji su svoja učenja izgradili tumačeći delo Tome Akvinskog. Istaknuti predstavnik ove škole je *Leonardus Lessius* (1554-1623), flamanski moralni teolog iz Antverpena. Njegovo najpoznatije delo *De iustitia et iure* koje je objavio 1605. godine, u osnovi je sistematska rasprava o najvažnijim moralnim i pravnim pitanjima, pri čemu je autor na svoj način sintetizovao religiju i pravo. Za imovinskopravne aspekte njegovog učenja o deliktima važno je izlaganje o deliktima i o restituciji (*De iniuriis et damnis in omnibus humanorum bonorum generibus, et necessaria restitutione*) koje je smešteno u okvir druge knjige ove rasprave. U članku se ispituju najvažniji elementi njegove doktrine. Osim najvažnijih pojmova kao što su vrlina, greh, pravda i nepravda, za delikte su posebno važni *iniuria, damnum, culpa, restitutio, satisfactio*. Posebno se ispituje uticaj rimskog prava i Akvilijevog zakona na ovu doktrinu.

Ključne reči: moralna teologija, prirodno pravo, delikti, restitucija, satisfakcija

Prirodno pravo i moralna teologija

Ideja prirodnog prava ima neprekinutu tradiciju od antičkih vremena do danas i prožima individualnu i društvenu etiku. Traganje za nepromenljivim i večnim pravom u našoj kulturi i tradiciji počinje s grčkom filozofijom¹ i težnjom da se dosegne ideal pravde, urođeni, božanski ili prirodom dat kriterijum za

---

* Dr Milena Polojac, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije (179059), koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1 Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1987, 334 i dalje.

razlikovanje pravednog od nepravednog, dobra od zla. Traganje za idejom pravednosti na području individualne etike počinje od Platona i Aristotela. Na terenu socijalne etike ideje o idealnom državnom poretku i zakonima iznosi Platon u svojim političkim spisima „Država“ i „Zakoni“. Stoičari ove ideje zatim razrađuju i eleboriraju naglašavajući jednakost i bratstvo svih ljudi, kosmopolitizam i humanizam. Ove filozofsko-političke ideje stoičke filozofije, naročito iz razdoblja Helenizma, bile su bliske Ciceronu koji ih je preuzeo i propagirao u Rimu.²

Kod rimskih klasičnih pravnika razmišljanja o prirodnom pravu nisu imala veliki odjek. Osim čuvene Celzove definicije prava (*ius est ars boni et aequi*), među jurisprudentima okrenutima praksi nije se mnogo raspravljalo o filozofskim pitanjima, pa tako ni o sistemu normi prirodnog prava koje bi imale univerzalno i vanvremensko značenje. Praktičniji pandan ovoj teoriji prirodnog prava predstavljaju pravila *ius gentiuma* koja prevazilaze teritorijalne i etničke granice, pa se tako, u neku ruku, mogu smatrati pravilima prirodnog prava. Tek na kraju klasične epohe, čuveni poznoklasični pravnik Ulpijan je pod uticajem filozofskih ideja o prirodnom pravu stvorio trihometriju prava: *ius civile – ius gentium – ius naturale*.³ Takođe je svoj pogled na

2 „Svi ljudi dele osećanje pravde. I upravo to prirodno osećanje koje proizilazi iz razuma omogućilo je čoveku život u zajednici i razvilo kod ljudi socijalne vrline: liberalitas, plemenitost, patriae caritas – patriotizam, pietas – osećanje dužnosti, bene merendi de altero – uslužnost, gratiae voluntas – zahvalnost“. Cicero, De legibus, I.XV.43.

3 Prvi titulus prve knjige Justinijanovih Digesta nosi naziv De iustitia et iure. D.1.1.1. Ulpianus libro primo institutionum pr. Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter celsus definit, ius est ars boni et aequi. 1. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profiteremur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes. 2. ...Privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus. 3. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritiam censer. 4. Ius gentium est, quo gentes humanae utuntur. Quod a naturali recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit. (Prevod: Onaj koji se posvetio pravnim poslovima treba najpre da zna odakle potiče naziv „pravo“ (lat. ius). Dakle, nazvano je po pravičnosti (lat. iustitia); jer, kako je Celz lepo protumačio, pravo je veština dobrog i jednakog. 1. Zato, s razlogom neko treba da nas nazove sveštenicima, jer odajemo počast pravdi i propovedamo znanje o

etiku izrazio u tri čuvena pravila: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*.⁴ Ona su postala nezaobilazan temelj u stvaranju kasnijih teorija prirodnog prava.

Ideje prirodnog prava ostaju da žive i u srednjem veku. One nisu zaobišle ni glosatore. Za njih je Justinijanov *Corpus iuris civilis* i pravo ovde sadržano u stvari prirodno pravo - *ratio scripta*, pisani razum, autoritet koji se ne dovodi u pitanje. Na početku novog veka, u vreme humanizma i renesanse, kada se pogled opet upire u antiku i njene ideale, vraćanje Platonu i njegovim idejama koje označavaju početak spekulacije o pravu i pravdi opet je aktuelno.

Prirodno pravo imalo je jakog odjeka i među hrišćanskim misliocima. Ovu ideju razrađuju hrišćanski filozofi pozne antike, pre svega sveti Augustin (354-430), a zatim u skladu sa srednjovekovnom sholastikom Toma Akvinski (1225-1274) kao najveći srednjovekovni hrišćanski mislilac. Svoje učenje uobličio je sintezom tekstova Starog i Novog zaveta, učenjima crkvenih otaca (patristika), antičkim filozofskim delima, naročito Aristotelovim koga naziva Filozofom, ali i drugim delima antičkih pisaca, filozofskim i istorijskim. Važno mesto takođe imaju pravni izvori rimskog i kanonskog prava: Justinijanov *Corpus iuris civilis* kao i zbornik kanonskog prava *Corpus iuris canonici*.

U svim hrišćanskim verzijama prirodnog prava dihotomija antičkog sveta između prirodnog i pozitivnog prava postaje trihotomija: *ius positivum, ius naturale humanum* i *ius naturale divinum*.⁵

---

dobrom i jednakom, razdvajajući pravično do nepravičnog, razlikujući dozvoljeno od nedozvoljenog, nastojeći da ljude učinimo dobrim, ne samo strahom od kazni, nego i istinskim nagradama radi podsticaja da nešto učine, težeći (tako), ako se ne varam, istinskoj a ne lažnoj filozofiji. 2. ....Privatno pravo je trodelno, jer je sastavljeno od pravila prirodnog prava, ili prava naroda, ili prava građana. 3. Prirodno pravo je ono koje je priroda podarila svim živim bićima. Naime ovo pravo nije svojstveno samo ljudskom rodu, već svim živim bićima koja se rađaju na zemlji i u moru, a zajedničko je i pticama. Iz njega proističe zajednica muškarca i žene koju mi nazivamo brak, iz njega (proističe) stvaranje dece, iz njega (proističe) vaspitanje. Vidimo, zaista, da i druga živa bića, zveri takođe, uvažavaju isto iskustveno pravo. 4. Pravo naroda je ono koje upotrebljavaju ljudski rodovi. Lako je razumeti da ga je dozvoljeno udaljiti od prirodnog (prava) zato što je ono (pravo) svih živih bića, a ovo treba da bude zajedničko samo ljudima u međusobnim odnosima). Prevod Antun Malenica, u Justinijanova *Digesta*, Prva knjiga, Službenik glasnik, Beograd 1997, 65 i dalje.

- 4 D.1.1.10. Ulpianus libro secundo regularum pr. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. 1. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. 2. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.
- 5 Franz Wieacker, *A History of Private Law in Europe* (na engleski preveo Tony Weir), New York 1995, repr. 2003, 208.

Posebno mesto u razvoju ideja prirodnog prava pripada moralnim teozozima 15-17. veka okupljenima u čuvenoj školi u Salamanki (Španija) koji su svoja učenja izgradili tumačeći delo Tome Akvinskog. Moderna škola prirodnog prava proizašla je iz kasnog srednjeg veka i učenja moralnih teologa, ali se emancipavala od ovog učenja i postala nezavisna društvena etika zasnovana na racionalizmu koji je dobijao potporu i zbog otkrića koja su se desila na polju prirodnih nauka.

Osnivač španske škole prirodnog prava je bio *Francisco de Vitoria* (1492-1546). Studirao je teologiju u Parizu gde se susreo sa delom Tome Akvinskog *Summa Theologiae* i njegovim sistemom prirodnog prava. Pridružili su mu se u školi prirodnog prava u Salamanki *Domingo de Soto* (ca 1494-1546), *Martín de Azpilcueta* (1492-1586), *Luís de Molina* (1535-1600), *Gabriel Vázquez* (1549-1604), *Diego de Covarruvias y Leyva* (1512-1577), *Francisco Suárez* (1548-1617).⁶

Leonardus Lessius (1554-1623) je bio flamanski moralni teolog iz Antverpena, pripadnik katoličkog reda Jezuita i profesor teologije na Univerzitetu u Luvenu (današnja Belgija). Osim teologije i prava, poznao je i u umetnost (koju je najpre studirao) kao i ekonomiju i finansije, naročito bankarstvo i trgovinu.⁷ Sva ova svoja znanja sintetizovao je u svom najpoznatijem delu *De iustitia et iure* koje je objavio 1605. godine. Ono je odmah steklo veliku popularnost i doživelo brojna izdanja.⁸ U fondu retkih knjiga Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu nalazi se četvrto izdanje dela iz 1617. godine koje je ovde korišćeno.

6 Jan Halabeek, (met medewerking van Harry Dandorp en Hylkje de Jong), *Lijf ende Goedt (De juridische bescherming van de menselijke persoonendiens vermogen een schets van de westerse rechtsgeschiedenis)*, VU University Press, Amsterdam 2014, 138.

7 Wim Decock, „In Defense of Commercial Capitalism: Lessius, Partnerships and the Contractus Trinus“, Max Planck Institute for European Legal History Research Paper Series No. 2012-04, 1. U elektronskoj verziji : <http://ssrn.com/abstract=2162908>.

8 Pominje se samo dvadeset izdanja u 17. veku. U fondu biblioteke Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu nalazi se četvrto izdanje dela iz 1617. godine koje je ovde korišćeno. *De iustitia et iure ceterisque Virtutibus Cardinalibus, Libri Quatuor, Ad 2.2. D. Thomae a quaest. 47. usque ad q. 171. Auctore, Leonardo Lessio e Societate Iesu. S. Th. In Academia Louaniensi Professore. Editio quarta, auctior et castigatior. Antverpiae, M.DC.XVII. (1617).*

De iustitia et iure ceterisque Virtutibus Cardinalibus

Delo je u osnovi sistematska rasprava o najvažnijim moralnim i pravnim pitanjima, pri čemu je autor na svoj način sintetizovao religiju i pravo. Delo predstavlja neku vrstu osvrta i kometarata na pitanja kojima se bavio Toma Akvinski, što je označeno i u podnaslovu dela.⁹ Često citira mišljenja, ali i polemische sa stavovima drugih španskih moralnih teologa iz škole u Salamanca (Soto, Covarruvias y Leyva, Suárez). Naslov dela, koji je istovetan prvom titulusu prve knjige Justinijanovih Digesta, ukazuje na učenje o prirodnom pravu.¹⁰ Pravda kao jedna od vrhovnih vrlina dobila je centralno mesto u spisu i ona je izjednačena s (prirodnim) pravom. Ovde će biti reči o izlaganju o deliktima i o restituciji (*De iniuriis et damnis in omnibus humanorum bonorum generibus, et necessaria restitutione*) koje je smešteno u okvir druge knjige ove rasprave.

Lesijevo učenje u celini, posebno učenje o deliktima interesantno je iz više razloga. Najpre, savremeno pravo pravi oštru razliku između pravnika i teologa (filozofa) i time strogo razdvaja pravne norme od pravila morala. Ovakvo strogo odvajanje je nemoguće sprovesti kad je reč o autorima s početka novog veka. Rasprava Leonarda Lesija pokazuje u kojoj su meri povezana pravna i moralna pitanja kao i koliki je uticaj imala religija na istoriju evropskog prava. Drugo, učenje Leonarda Lesija o deliktima, uticalo je u velikoj meri na Huga Grocija, kojemu pripada zasluga za formulisanje opšte norme o građanskom deliktu.¹¹ Činjenica da se rasprava (izdanje iz 1617. godine) nalazi u fondu biblioteke Pravnog fakulteta u Beogradu bila je olakšavajuća okolnost i razlog da se ova reprezentativna rasprava iz domena moralne teologije prouči i prikaže detaljnije.

Celokupno delo podeljeno je na četiri knjige. Svaka knjiga se odnosi na jednu od vrhovnih moralnih vrlina. Nasuprot vrlinama stoji greh (*peccatum*). Prva knjiga govori o razboritosti ili razumu - *prudentia*, koju *Lessius* definiše

9 Ad 2.2. D. Thomae a quaest. 47. usque ad q. 171. Za učenje o restituciji naročito je važno quest. 62. 1-8.

10 Delo pod istim nazivom napisao je i Domingo de Soto. Odlomke u prevodu na holandski vid. R. Feenstra, *Vergelding en vergoeding*, Kluwer-Deventer 1993, 36; J. Halla-beek, 2014.

11 Pored Leonarda Lesija uticaj na Grocija su imali naročito Toma Akvinski, Domingo de Soto i Diego de Covarruvias y Leya. Robert Feenstra, „Grotius' doctrine of liability for negligence: its origin and its influence in Civil Law countries until modern codifications“, *Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts*, edited by Eltjo J. H. Schrage, Berlin 2001, 142, 146.

kao vrlinu intelekta da u svakoj situaciji može prepoznati šta je to moralno, a šta nemoralno, šta je pošteno, a šta je nečasno (*Prudentia est virtus intellectus, qua in quovis negotio occurrente novimus quid honestum sit, quid turpe*). Ova prva knjiga predstavlja neku vrstu uvoda i filozofskog utemeljenja dela. Druga knjiga posvećena je drugoj u hijerarhiji vrhovnih vrlina a to je *Justitia* – pravda, i predstavlja najobimniji deo celokupnog dela kojem je uostalom dala i ime (*De iustitia et iure*). O deliktima se raspravlja u drugom odeljku (*sectio secunda*), odmah nakon vlasništva, a pre rasprave o kontraktima koja sledi u trećem odeljku. Treća knjiga posvećena je hrabrosti, trećoj od osnovnih vrlina – *de Fortitudine, tertia virtute cardinali*. Četvrta knjiga govori o umerenosti - *Temperantia* i njenim (pod)vrstama kao što su abstinencija, trezvenost, čednost i nevinost (*Abstinentia, Sobrietas, Castitas et Virginitas*), zatim o njenim suprotnostima (*De vitiis quae Temperantiae speciebus adversantur; Gula, Ebrietate, Luxuria* – neumerenost u jelu i piću, rastrošnost), a završava izlaganjem o vrlinama koje su srodne umerenosti kao što su uzdržanost, blagost i skromnost (*Continentia, Clementia, Modestia*).

O deliktima i restituciji

O deliktima se raspravlja u drugoj knjizi posvećenoj pravdi (*iustitia*), odmah iza rasprave o svojini. Drugi odeljak druge knjige nosi naslov: *De iniuriis et damnis in omnibus humanorum bonorum generibus, et necessaria restitutione*.¹² Ovakav naslov je uobičajen i u spisima legista i kanonista.¹³ Međutim, dok oni reč *iniuria* koriste samo u značenju nanošenja drugome telesne povrede ili uvrede, u skladu s rimskim shvatanjem delikta *iniuria*, za

12 Struktura odeljka je sledeća: 1. Caput VII – De iniuria & Restitutione in genere (Habet 10. Dubitationes) 2. Caput VIII – De Iniuria in bonis spiritualibus (Dubitationes 3) 3. Caput IX– De Iniuria in corpus proximi per homicidium vel mutilationem (Dubitationes 26). 4. Caput X – De Iniuria in corpus proximi per adulterium & stuprum (Constat Dubitationibus 7) 5. Caput XI – De Iniuriis famae & honoris per detractionem & contumeliam (Complectitur Dubitationes 27) 6. Caput XII - De Iniuriis fortunarum per furtum, rapinam, damnum illatum (Constat Dubitationibus 20) 7. Caput XIII - De Cooperantibus ad furtum vel damnum (Dubitationes 2). 8. Caput XIV - De Restitutione ratione rei acceptae (Dubitationes 9). 9. Caput XV - De Ordine in restitutione serundo, deque loco & expensis (Dubitationes 8). 10. Caput XVI - De causis excusantibus a restitutione, vel omnino, vel ad tempus (Dubitationibus 12).

13 Npr. Wilhelmus Durantis, *Speculum Judicale*, Lib. IV, Part. 4, De iniuriis et damno. Vid. J. Hallabeek, 365.

moralne teologe *iniuria* ima mnogo šire značenje.

Iniuria ima opšte značenje svake nepravde i povrede prava. (*Sequitur nunc ut tractemus de Iniuriis et Damnis quibus Iustitia & Ius violatur...*) To je takođe generičan naziv za sve delikte. Delikti (injurijs) su razvrstani prema povređenim dobrima. Lesijeva lista injurija tj. delikata je sledeća: protiv duhovnih dobara (*iniuria in bonis spiritualibus*), ubistvo i ranjavanje bližnjeg (*De iniuria in corpus proximi per homicidium vel mutilationem*), preljuba i blud (*iniuria in corpus proximi per adulterium & stuprum*), povreda ugleda (*fama*) i časti (*honor*) putem klevete (*detractio*) i uvrede (*contumelia*). Posebna grupa delikata se tiče povrede imovine (*De iniurijs fortunarum per furtum, rapinam, damnum illatum*). Ovde *Lessius* ubraja krađu, razbojništvo i nanošenje štete - *furtum, rapina, damnum illatum*. *Lessius* se očigledno oslanja na terminologiju rimskog prava delikata (*homicidium, adulterium, stuprum, contumelia, furtum, rapina, damnum iniuria datum*), dodajući tu i duhovne prestupe (*iniuria in bonis spiritualibus*).

Takođe, reč *damnum* se pojavljuje u opštem značenju kao gubitak koji proizlazi iz delikata i koji daje pravo na restituciju. *Damnum* se pre svega odnosi na imovinsku štetu koja se može nadoknaditi bilo u naturalnom obliku ili u (novčanom) ekvivalentu (*damnum reparabilis*). Ona može nastati na imovini, ali i na drugim dobrima koja čoveku pripadaju kao što su život, telo, čast i sl. i nastaje usled ubistva, preljube, bluda, krađe, povrede časti ili na drugi način. Materijalna šteta, *damnum reparabilis*, obavezuje na restituciju čime se uspostavlja narušena *aequalitas*. *Damnum* tj. gubitak može biti i nenadoknativ kada se on ne može izraziti u novčanom ekvivalentu. To je *damnum irreparabilis* i ovakav gubitak uvek nastaje na ličnom dobru (*damnum in personam, damnum vitae, damnum corporis*).

Pre nego što će preći na diskusiju o pitanjima vezanima uz pojedine delikte, *Lessius* najpre razjašnjava opšte koncepte, u okviru deset spornih pitanja (*dubitationes*), u glavi sedmoj, koju naziva „Uopšteno o injuriji i restituciji“ (*De Iniuria & Restitutione in genere*).

Iustitia, ius, iniustitia, iniuria

Najpre raspravlja o značenju izraza *iniustitia* i *iniuria* (*quid sit iniustitia & iniuria*) na sledeći način¹⁴:

Notandum est, sicut nomen „iustitia“ dupliciter accipitur. Primo, pro

14 De iustitia et iure, Lib. 2, Caput 7, Dubitatio 1.

omni virtute, quatenus est quaedam legis obedientia. Secundo, pro virtute particulari, quae constituit aequalitatem in commutationibus & distributionibus: ita etiam nomen Iniustitia dupliciter accipitur, ut expresse docet Aristoteles 5. Ethic. Cap. I. Primo pro omni legis violatione, quam ipse ἀνομίαν vocat, nos iniquitatem. Hoc modo omne peccatum est Iniustitia quaedam: quia est violatio aequalitatis seu conformitatis debitae legi vel praecepto Superioris. Hinc peccatum definitur, caelestium inobedientia mandatorum, & diuini praeuaricatio praecepti. Unde passim in Scripturis omne peccatum vocatur iniustitia, & peccatores iniusti. (Prevod: Treba primetiti da se naziv *iustitia* koristi u dva značenja. U prvom, za svaku vrlinu koja je u određenoj meri poštovanje zakona. U drugom, (koristi se) za osobitu vrlinu koja uspostavlja jednakost (pravičnost) u razmenama i raspodelama. Takođe se i reč *iniustitia* koristi u dva značenja kako je izričito učio Aristotel u petoj knjizi Etike, prvo poglavlje; u prvom, za svako kršenje (povredu) zakona, koje je on sam zvao anomija, a mi ga zovemo nejednakost (*iniquitas*). U tom smislu je svaki greh (*peccatum*) neki oblik nepravde (*iniustitia*), jer je povreda jednakosti (*aequalitas*) ili sklada koji se duguje prema zakonima ili propisima Svevišnjeg. Stoga se greh (*peccatum*) definiše kao nepoštovanje nebeskih naloga i prekršaj božanskih pravila. Odatle se svuda u Spisima svaki greh naziva nepravdom i grešnici nepravednicima).

Teorija moralnih teologa izgrađena je na odnosu vrline i greha (*peccatum*). *Iustitia* kao vrhovna vrlina u filozofskom smislu podrazumeva ideju komutativne i distributivne pravde ili jednakost (*aequalitas*) u raspodeli. *Iustitia* znači i poštivanje ljudskih zakona koji se zasnivaju na razumu (*ius naturale humanum*) i božanskih zakona (*ius naturale divinum*). Kao suprotnost pravdi pojavljuje se jedan od temeljnih pojmova teorije Tome Akvinskog, a to je *iniquitas* tj. *inaequalitas*, kršenje komutativne i distributivne pravde iz kojeg se rađa pravo na restituciju.

Iniustitia je i sinonim za iniuriju (*neque differt ab iniuria*). Ovo nepravdo (*iniuria*) moguće je drugome počiniti na dva načina; činjenjem (*commissione*) i nečinjenjem (*ommissione*).¹⁵ Između ova dva načina nanošenja injurije nema nikakve razlike.

Postavlja se pitanje da li nepravdu tj. nepravdo može učiniti neko u

15 Notandum, duplici modo fieri alteri iniuriam, commissione & ommissione; negue minus omissione reddi hominem iniustum, quam commissione. De iustitia et iure, lib.2. cap. 7. dubit. 1. num. 4.

neskrivljenom neznanju (*per ignorantiam inculpatam*)¹⁶, kao i da li neko može trpeti nepravdu tj. nepravo ako na to pristaje (*Utrum aliquis possit pati iniustum volens*). Na oba pitanja *Lessius* odgovara negativno.¹⁷ Ipak, ističe da se poznata pravna izreka *scienti et volenti non fit iniuria* odnosi i ograničava na ono što je naše i čega se možemo odreći, kao što su materijalne stvari, ali i ugled, čast i druga „spoljna“ dobra (*bona externa*) kojih smo vlasnici. Međutim, kad je reč o životu, telesnom integritetu, braku, deci i sličnom, onda to nisu „dobra“ u vlasništvu pojedinaca, nego su sada oni samo čuvari ovih dobara.¹⁸ Zato se ona ne mogu preneti i pojedinci ne mogu dobrovoljno pristati na njihovu povredu. *Lessius* kao primer navodi sledeće slučajeve: ako bi Ticije pristao na vlastito ubistvo, ili ako bi pristao da njegova žena izvrši preljubu, to bi svakako i dalje bila *iniuria*, jer se on ne može odreći dobara koja mu ne pripadaju u tom smislu da su u njegovom vlasništvu.¹⁹ Čast i moral, međutim, jesu dobra kojih smo vlasnici i kojih se, stoga, možemo odreći.

-
- 16 Dubitatio II (*Utrum aliquis dicatur iniustus, eo ipso quod faciat aliquid iniustum*) Nandandum Secundo, circa Respons. D. Thomae ad 3. Dum quis per ignorantiam inculpatam facit opus iniustum, hoc opus non dici formaliter iniustum; quia non procedit a voluntate (quae in moralibus est instar formae) iniusta. Dicitur tamen iniustum materialiter; quia constituit veram inaequalitatem rei ad rem. De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 2. num. 7.
- 17 Dubitatio III. Respondeo & dico Primo, Sicut nemo potest facere iniustum proprie vel iniuriam, nisi volens, ita nemo potest proprie pati iniuriam nisi nolens. Ita D. Thomas art. 3 ex Aristotele 5. Ethic. Cap. 9 & 11. Ex his patet intelligentia illius regulae, quae est 27. Inter reg. Juris in 6. Scienti & consentienti, non fit iniuria, neque dolus. De iustitia et iure, lib. 2. cap. 7. dubit. 3. num. 12.
- 18 Ovo objašnjenje i ovu figuru koju je upotrebio *Lessius* iskoristiće *Hugo Grocije* u svojoj čuvenoj definiciji delikta kao izvora obligacija.
- 19 In his enim scienti & volenti non fieri iniuriam: quia cum haec subsint nostrae dispositioni, hoc ipso, quo volumus his spoliari, iure nostro nos priuamus, & illud in alterius collocamus arbitrio; secus esse in aliis, quorum non sumus domini, sed custodes dumtaxat: ut in vita, & membrorum integritate, in coniuge, in prolibus, & similibus, in quibus iure nostro cedere non possumus. In his enim proprie fieri iniuriam ei, cui ipsa commissa sunt, vel obnoxia, si perimantur, vel ledantur, etsi id ipso volente fiat. Ratio est, Quia cum cessio Iuris sit inualida, totum Ius permanet in suo vigore: ac proinde si contra illud fiat, peccatur contra iustitiam, & fit verè & proprie iniuria, quamvis consentienti. Vunde inferunt, eum qui interficit Titium volentem, facere ei proprie iniuriam; quia Titius non poterat iure illo cedere: similiter cum quis adulterium comittit cum uxor Titij ipso Titio consentiente. De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 3. num. 13.

Restitutio

Rimsko pravo (privatnih) delikata poniklo je na sistemu privatne osvete. Kao relikv ostala je u privatnom obligacionom pravu novčana kazna (*poena*) koja se najčešće naplaćuje u višestrukom iznosu. Privatna kazna zadržala se čak i u slučaju oštećenja stvari, jer je *actio legis Aquiliae* zadržala penalni karakter, u krajnjoj liniji. Crkva je imala negativan stav prema privatnoj kazni.²⁰ U kanonskom pravu stvoreno je pravilo po kojim su svi delikti javni (*Omnia crimina, delicta publica esse*). Ipak, crkva nije mogla da ukine privatnu kaznu, ali je uspela u tome da promeni karakter kompozicije u kompenzaciju.²¹ Posebno je bila od značaja teorija Tome Akvinskog o restituciji koju su kasnije razvijali moralni teolozi. Reč *restitutio* koriste takođe i pravnici, ali ona kod moralnih teologa ima specifično značenje i predstavlja centralni pojam jedne posebne doktrine. Ova doktrina je imala dodirnih tačaka s kanonskim pravom, ali se od nje i razlikovala. Učenje o restituciji i satisfakciji bio je odgovor moralnih teologa na dileme oko odnosa privatne kazne i kompenzacije za štetu koja svoje korene vuče iz rimskog prava. Ova razlika u rimskom pravu, naime, nikada nije bila jasna, u stvari nije ni postojala kad je reč o deliktima, a posebno u slučaju primene Akvilijevog zakona, gde je *aestimatio damni* istovremeno smatrana za kaznu (*poena*).

Lessius svoje objašnjenje počinje isticanjem razlike između pravnika i teologa. Pravnici prave terminološku razliku između kompenzacije i restitucije. *Restitutio* se odnosi samo na povraćaj u prethodno stanje (*in pristinum statum*) na primer kada se stvar koja je odneta vraća. To je, dakle, restitucija u naturi.²² *Restitutio in pristinum* treba razlikovati od *compensatio*. Onaj ko nanese štetu on kompenzuje, a ne restituiše (*qui damnum intulit, compensat,*

20 Glosatori, zbog velikog poštovanja prema tekstu Justinijanove kodifikacije, nisu mogli otvoreno negirati privatnu kaznu. „War den Glossatoren eine ausdrückliche Negierung der Privatstrafen unmöglich, so bleibt zu prüfen, ob sich nicht Ansätze dazu finden, sie auf mittelbarem Wege aus dem Rechtssystem hinauszumanövern.“ Hermann Lange, *Schadenersatz und Privatstrafe in der mittelalterlichen Rechtstheorie* (= Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte, 2), Münster-Köln 1955, 130.

21 Robert Feenstra, „Historical Development of Delictual Liability for Killing and for the Infliction of Bodily Harm“, *Acta Juridica* 227, 1972, 223.

22 Notandum est, Restitutionem proprie significare positionem rei in pristinum statum, & quia dum res ablata redditur, in priorem statum reponitur, ideo significat redditionem rei ablatae, sive iure, sive iniuria ablata sit; quod aliter Latinis dicitur Redhibitio. (Trebalo uočiti da restitutio posebno označava položaj stvari u prvobitnom stanju i zbog toga što se odneta stvar vraća i ponovo stavlja u prethodno stanje, iz tog razloga

non restituit). To je zbog toga što se oštećena ili uništena stvar više ne može vratiti u prvobitno stanje.

Za teologe, naglašava *Lessius*, *restitutio* ima šire značenje i podrazumeva svaku vrstu kompenzacije nanete štete (*Apud Theologos tamen hoc nomen accipitur generalius, ut etiam comprehendat omnem illati damni compensationem*).²³ Dok *restitutio* u užem smislu znači povraćaj stvari, naturalnu restituciju, *restitutio* u širem značenju podrazumeva i *compensatio* u novčanom ekvivalentu, u slučaju kada je naneta šteta (*damnum*) pa se stvar više ne može vratiti. Lesije na kraju zaključuje da *restitutio* u širem značenju, nije ništa drugo nego povraćaj oduzete stvari ili kompenzacija nanete štete (*sic nihil est aliud, quam rei acceptae redditio, vel damni illati compensatio*). *Restitutio* je spoljni vid komutativne pravde (*restitutionem esse opus externum iustitiae commutativae*)²⁴ i predstavlja jednakost između datog i primljenog, između štete i kompenzacije i ponovo uspostavlja narušenu pravdu. Takođe, ako je učinjeno nešto protiv distributivne pravde, onda se nadoknađuje putem restitucije. Restitucija je moguća, kaže *Lessius*, iz dva osnova; *ex iniusta acceptione* (ili *ratione acceptationis*) ili *ratione rei acceptae sive iuste sive iniuste*, pri čemu koristi specifičnu terminologiju Tome Akvinskog.

Ma kako je ove koncepte teško u potpunosti razumeti,²⁵ jasno je da se pod izrazom *acceptio iniusta* podrazumeva odnošenje na temelju delikta koje

---

(*restitutio*) označava vraćanje odnešene stvari bilo da je odnešena s pravom ili protivno pravu, što se kod Latina još kaže *restitutio*). De iustitia et iure, lib. 2. cap.7. dubit. 4.

23 De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit.4. num. 15.

24 De iustitia et iure, lib. 2. cap.7. dubit. 4. num. 16.

25 Dva su središnja pojma ove teorije: *acceptio* i *restitutio*. *Acceptio* se poistovećuje s grehom (*peccatum*). Dragoljub M. Popović, Odstupanje od krivice kao osnova vanugovorne odgovornosti za štetu u francuskome i nemačkome pravu (1838-1943), (neobjavljena doktorska rasprava), Beograd 1984, 48 i dalje. Jedan aspekt nejednakosti (*inaequalitas*) nastaje s obzirom na način na koji je neko nešto uzeo (odneo). To je *inaequalitas ratione acceptationis*. To se događa u slučaju kada je neko uzeo od drugoga *iuste*, na primer na zajam ili poslugu. Zato *Lessius* na kraju uvodi i treći osnov restitucije, *ex contractu* (...sunt tria capita omnis restitutionis. Primum, *ex iniusta acceptione*, seu *damno illato*. Secundum, *Ex re accepta iuste vel iniuste*. Tertium, *Ex contractu*.). Međutim, mnogo češće ova nejednakost nastaje *ex acceptione iniusta* kao što je slučaj krađe, pljačke, ubistva, ranjavanja, uvrede, preljube, obljube, ucene i slično. Apsolutna obaveza na restituciju proizlazi bez obzira na činjenicu da li se onaj ko je uzeo obogatio ili ne i da li je još uvek obogaćen. Na primer, neko ne postaje bogatijim time što će uzeti nečiji život, reputaciju, zdravlje ili čast. U svakom slučaju, onaj ko je uzeo nečije dobro obavezan je da uspostavi pređašnje stanje, a ako to nije moguće da plati ekvivalent. Onaj, pak, koji duguje

daje pravo na restituciju po božanskom pravu, za razliku od pozitivnog prava. Ovo proizlazi iz sledećeg teksta koji govori o tome da je restitucija moguća ne samo kod krađe, kada se stvar može vratiti (*restitutio in pristinum*), nego i kod drugih delikta ukoliko je nastala (imovinska) šteta, *damnum*:

Per iniustam acceptionem, intelligo non solum furtum, sed etiam damnum quoduis per homicidium, adulterium, stuprum, furtum, infamiam, sive alio modo inique illatum. Quicumque enim alteri damnum infert, aufert aliquid ab eo; & sic dicitur teneri ratione iniustae acceptionis. (Pod „acceptio iniusta“ podrazumevam ne samo krađu, nego i bilo koju štetu nastalu ubistvom, preljubom, bludom, krađom, povredom časti ili na drugi način nanesenu. Kogod dakle drugome nanese štetu, odnese nešto njegovo dužan je po osnovu protivpravnog odnošenja).²⁶

Toma Akvinski je ukazao da u slučaju protivpravnog odnošenja pozitivno pravo predviđa kaznu. Ovo kažnjavanje proizlazi iz ljudskog prava i mora biti sagledano odvojeno od obaveze na restituciju, koja proizlazi iz božanskog prava. Restitucija je, dakle, moralna, a ne pravna obaveza koja dovodi do oprosta greha i spasenja duše. Uostalom, ova razlika između teološkog i pozitivnopravnog pristupa ogleđa se i u ulozi moralnih teologa u odnosu na pravnike. Moralni teolog je konsultant potencijalnog dužnika koji želi znati da li on duguje restituciju i da li je njegova duša u opasnosti, jer je počinila greh koji neće biti oprostjen ukoliko ne izvrši restituciju. Reč je, dakle, o moralnoj dužnosti na tzv. sudu savesti ili internom sudu (*forum conscientiae, forum internum*) čije je „sedište“ ispovedaonica. Nasuprot tome, pravnik najčešće konsultuje potencijalni poverilac koji želi znati može li očekivati uspeh sa svojim zahtevom na sudu (*forum externum*).²⁷

---

restituciju ratione rei što će biti slučaj kada neko ima tuđe dobro i drži ga među svojim dobrima znajući da ono ne treba da bude tu, obaveza na restituciju prestaje kada dužnik prestane da bude obogaćen, što je slično institutu pravno neosnovanog obogaćenja kako u kontinentalnom ius commune tako i u engleskom pravu. Gero Dolezalek, „Moral Theologians’ Doctrine of Restitution and Its Juridification in the Sixteenth and Seventeenth Centuries“, *Acta Juridica/Unjustified Enrichment*, 1992, 104-114.

26 De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 5. num.19.

27 Takođe, moralni teolog savetuje klijenta s obzirom na činjenice koje mu klijent kaže, a one uključuju misli klijenta (na primer, da li se založio u dovoljnoj meri da spreči širenje vatre na kuću suseda). Ovde nema izvođenja dokaza. Pravnik, nasuprot, ima veliki problem da dokaže stanje svesti dužnika, njegovu krivicu, ukoliko on ne želi to da iskreno otkrije. G. Dolezalek, 112.

Lessius raspravlja pitanje da li je restitucija neophodna za (duhovno) zdravlje (*Utrum restitutio sit necessaria ad salutem*).²⁸ Poziva se na Svetog Augustina kao rodonačelnika učenja o nemogućnosti oprosta greha ukoliko nije izvršena restitucija. Ovo učenje unelo je važnu promenu u shvatanje o pitanju nasledivosti deliktne tužbi. Ono je prihvaćeno u kanonskom pravu kao i kod moralnih teologa, a izvršilo je uticaj i na shvatanja u svetovnom pravu:

Docet hoc D. August. epist. 54 quae est ad Macedonium: Si res aliena, propter quam peccatum est, reddi potest & non redditur, poenitentia non agitur: sed simulatur. Si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. (Ovako uči Sv. Augustin: Ako se tuđa stvar zbog koje postoji greh može vratiti i ne vrati se, onda nema oprosta: Greh se ne oprašta ukoliko odneto nije vraćeno).

Čuvena izreka koja se pripisuje Svetom Augustinu *non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*²⁹, odnosi se na pitanje da li je restitucija neophodna za (duhovno) zdravlje tj. za oprost od greha. Rasprava je otvorena u vezi sa krađom.³⁰ Preovladalo je shvatanje da su naslednici delinkventa dužni da izvrše restituciju, čak i ako ona potiče iz delikta (u ovom slučaju krađe). To je otvorilo prostor tumačenju o nasledivosti *actio legis Aquiliae*, što je bilo jedno od najčeće diskutovanih pitanja u vezi s njenom novom primenom.

Restitutio i satisfactio

Lessius zatim raspravlja o razlici između *restitutio, solutio i satisfactio* (*Quo modo differt restitutio a solutione & satisfactione*). Posebno je interesantno na koji način objašnjava razliku između restitucije i satisfakcije. On navodi četiri tačke razlikovanja. Najpre, satisfakcija ima šire značenje nego *restitutio*. Kada se *satisfactio* shvati u najširem značenju, onda ona obuhvata i restituciju,

28 De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 10. num. 47.

29 Ovo je pravilo uvršteno u Gracijanov Dekret i Liber Sextus kao glavne izvore kanonskog prava, a pravilo citira takođe Toma Akvinski. Takođe, *Poenitentia non agitur, si aliena res non restituatur*. C. 14. q. 6 c. 1 Augustinus ad Macedonium epist. 54. J. Halla-beek, 371.

30 Deo argumentacije: quia non restituere, cum possis, est voluntarie nocere & facere iniuriam proximo: (non restituendo enim, nocet proximo; nam impedis illum a possessione & usu rei sue vel debitae) atqui necessarium est ad salutem ut nemini voluntarie noceamus, aut iniuriam faciamus; ut ex multis Scripturis constat. Ergo necessaria est restitutio.

ali ne i obrnuto. Restitucija je poseban oblik satisfakcije (*Quod satisfactio sit quiddam generalius: omnis enim restitutio est satisfactio*).³¹

Drugo, kod satisfakcije se vodi računa o ličnosti kojoj se duguje i postavlja se pitanje da li je to što joj je ponuđeno, njoj zaista i dovoljno. (*Secundo, Quod satisfactio respiciat personam, dum praestat id, quod alteri satis est*). Tu se ne vodi računa o razmeru, ekvivalenciji, kao što je slučaj kod restitucije. (*Restitutio autem respicit rem, dum praestat equiualens vel rem ipsam exhibet*).

Treće, satisfakcija se koristi kod povrede tela i odnosi se na povređenu čast, čak kada nije naneta nikakva imovinska šteta – *damnum*. (*Tertio, Satisfactio proprie fit pro iniuria illata, & honore violato, quamvis nihil damni illatum sit*). *Restitutio* se odnosi na slučaj kada je naneta imovinska šteta ili kada je odneta tuđa stvar. (*Restitutio vero proprie ubi damnum illatum, vel res alterius ablat*). Takođe, Bogu (dugujemo) satisfakciju, i njemu ne možemo izvršiti restituciju, jer njemu sve pripada. (*Sic Deo satisfacimus, cui tamen nihil proprie restituere possumus, cum omnia perfectissime sint ipsius*).

Četvrto, *satisfactio* se odnosi na nepopravljivu štetu (*damnum irreparabilis*), dok se restitucija odnosi isključivo na štetu koja je nadoknadiva. (*Quarto, Satisfactio sit etiam pro damno irreparabili, restitutio solum pro reparabili*).

Iz svakog delikta (*iniuria*) nastaje obaveza na *satisfactio* radi ispravljanja nepravde (neprava). Ona se sastoji u najmanju ruku u traženju oprostaja od žrtve, ali može biti i u novcu.³² Ali iz delikta može nastati i obaveza na *restitutio* ako je stvar odnesena ili je pričinjena materijalna šteta (*damnum*). Time se zadovoljava komutativna pravda i postiže ekvivalencija tj. razmer tamo gde je moguće proceniti i izračunati imovinsku vrednost povređenog dobra. Restitucija se, dakle, odnosi na imovinske aspekte delikta.

Culpa

Krivica (*culpa*) je centralno pitanje da li je neko *iniustus*.³³ Lesije formuliše opšti princip pozivajući se na Aristotela i Tomu Akvinskog. Kod teologa

31 De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 4. num. 18.

32 Harry Dondorp, „Crime and Punishment. Negligentia for the canonists and moral theologians“, Negligence. The Comparative Legal History of the Law of Torts (ed. Eltjo J. H. Schrange), Duncker & Humblot, Berlin 2001 (Comparative studies in continental an Anglo-American legal history, Bd. 22), 118.

33 J. Hallabeek, 373 i dalje.

culpa se izjednačava s grehom, smrtnim (*peccatum mortiferum*) ili lakšim grehom (*peccatum veniale*).³⁴ Kod pravnika ona se svodi na propust u pažnji usled čega dolazi do gubitka. (*Apud Iurisperitos vero est idem, quod omissio alicuius diligentiae, unde sequitur aliquod incommodum*).³⁵ *Culpa* kod Lesija ima čak pet različitih oblika; gruba, grublja, najgrublja kao i laka i najlakša nepažnja (*Diuidunt autem culpam, in latam, latiore, latissimam, leuem, & leuissimam*)³⁶. Tamo gde nema krivice nema ni obligacije (*Sicut enim cum nulla est culpa, nulla est obligatio*). *Culpa* svakako predstavlja razradu Justinijanovih podela stepena krivice. Naročita pažnja se poklanja blagoj nepažnji (*culpa levis*) i najblažoj nepažnji (*culpa levissima*) koja se pominje u kontekstu Akvilijevog zakona (*in lege Aquilia et levissima culpa nocet*), a koja je u vreme glosatora dobila značenje tehničkog termina. *Lessius* uzima za primer Paulusov tekst iz komentara Akvilijevog zakona (D.9.2.30.3)³⁷ u kojem se raspravlja o paljenju granja po vetrovitom danu. To je jedno od retkih mesta na kojem se izričito poziva na komentare rimskih klasičnih pravnika. Stavovi *ius commune* o ovom pitanju su otišli korak dalje od rimskih klasičnih pravnika u tumačenju *culpa levissima* zahvaljujući ponajviše glosatorima, koji su smatrali da *culpa levissima* pretpostavlja aktivnu, pozitivnu radnju, ne i propuštanje. *Culpa levissima in omittendo* nije dovoljna da bi se tužba mogla podići.³⁸

Stavovi moralnih teologa su se udaljili od stavova pravnika. *Lessius* navodi važnu razliku u primeni ovog pravila između pravnika i teologa. Sud (*forum externum*), bilo da je crkveni (*forum ecclesiasticum*) ili svetovni (*forum civile*) kažnjava i najmanji nehat (*culpa leuissima*) naročito kada je šteta pričinjena

34 *culpa idem est, quod peccatum, sive mortiferum, sive veniale.*

35 *De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 6. num.22.*

36 *Culpa latissima est dolus apertus, latior, est dolus praesumptus. Est autem dolus quaeus calliditas, fallacia & machinatio ad circumueniendum, fallendum & decipiendum adhibita. Calliditas fit tacendo, fallacia mentiendo, machinatio arte verborum. Glossa fragment de dolo. Culpa lata est omissio eius diligentiae & circumspeditionis, quam passim homines eiusdem conditionis adhibere solent: ut si quis librum commodatum relinquat foris ante ostium. Culpa levis est omissio eius diligentiae & circumspeditionis, quam solent diligentiores illius artis vel professionis adhibere. Culpa levissima est omissio diligentiae, quam diligentissimi & prudentissimi adhibent. De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 6. num. 23.*

37 *Citira Lex Quid occidit. 30 ad L. Aquiliam §. In hac quoque. Tj. D.9.2.30.3 (Paulus libro 22 ad edictum).*

38 *Giovanni Rotondi, „Dalla lex Aquilia all’art. 1151 Cod. Civ. Ricerche storico-dogmatiche.“, Scritti giuridici, II, Milano 1922, 465-578 = Rivista di diritto commerciale XIV, 1916, 942-970, XV, 1917, 236-295, 246.*

aktivnom radnjom (*in committendo*). Ovde se polazi delimično od presumpcije prevare, a delimično da se spreči nemar i izigravanje. To nije slučaj kad je reč o sudu savesti (*forum conscientiae, forum interiorum*).³⁹ Naime, u slučaju kada se neko ispovedi svešteniku da se nije u prevelikoj meri založio da spreči širenje vatre koja je iz njegove kuće zahvatila kuću suseda, sveštenik ga može osloboditi greha, a da pri tome ne zahteva od njega da susedu kompenzuje štetu (*restitutio*).⁴⁰ Međutim na vanjskom sudu, crkvenom ili građanskom, *forum externum*, on može biti odgovoran i za *culpa levissima* i obavezan na *restitutio*, posebno ako je reč o aktivnoj radnji, a ne u propuštanju (*culpa in comittendo*).

Važno pitanje za moralne teologe bilo je da li za pričinjenu štetu iz zle namere počinitelj duguje veći iznos na ime restitucije u odnosu na počinioca koji je to učinio iz nepažnje. Odgovor Lesija se razlikuje u odnosu na druge moralne teologe:

Etsi enim maiorem facit iniuriam qui infert damnum ex malitia quam qui ex negligentia, non tamen infert maius damnum; unde neque ad maiorem tenetur restitutionem. (Iako naime čini veću injuriju onaj koji pričinio štetu iz zle namere, nego onaj ko to čini iz nepažnje, on ipak ne čini veću štetu; proizlazi da nije dužan na veću restituciju (naknadu štete).

Nakon razmatranja opštih pitanja vezanih za delikte i restituciju, Lesije se sada bavi svakim pojedinačnim deliktom i pitanjem šta se duguje po osnovu restitucije. Razmotrićemo pitanje restitucije u slučaju ubistva i ranjavanja bližnjega.

Ubistvo, ranjavanje i restitucija

Ova dva najteža delikta protiv života i tela bližnjega Lesije raspravlja u devetom poglavlju (*De iniuriis in corpus proximi per homicidium vel mutilationem, & de necessaria restitutione*). Temu razvija u okviru niza od 26 pitanja (*dubitationes*), moralne i pravne prirode kao što su na primer: Da li je dozvoljeno

39 Aduertendum tamen est, in foro externo, tam Ecclesiastico, quam civili, interdum puniri culpam leuissimam, praesertim in committendo positam; partim ob praesumptionem fraudis, quae potius locum habet in commissione, partim ne detur locus negligentiae vel fraudi. Sed nos loquimur in foro interiori, ubi praesumptio non habet locum.

40 H. Dondorp, 120.

ubiti živo biće? (*Utrum liceat occidere aliquid vivens*). Da li je dozvoljeno ubiti grešnike (*utrum liceat occidere peccatores*). Da li je dozvoljeno ubiti kćerku uhvaćenu u preljubi kao i njenog preljubnika (*Utrum licitum sit occidere filiam in adulterio deprehensam, vel ipsum adulterum*). Da li je dozvoljen ubiti tiranina. Da li je dozvoljeno samoubistvo (*Utrum liceat seipsum interficere*). Da li je dozvoljeno ubiti lopova u odbrani svojih dobara (*Utrum liceat occidere furem, in defensionem suarum facultatum*). Da li je dozvoljeno ubiti radi odbrane ugleda i časti (*Utrum pro defensione pudicitiae & honoris liceat occidere eum qui tentat violare*). Kada je nenamerno ubistvo greh, a kada to nije (*Quando homicidium causale sit peccatum, & quando non*). Da li se ubistvo, ili druga šteta koju su počinili tvoji potčinjeni ili životinja mogu imputirati tebi i šta ako je to učinio sin. (*Utrum homicidium, vel aliud damnum irrogatum per mancipium tuum, vel animal, tibi imputetur, & quid si per filium*) i tako dalje.

Zatim govori o restituciji koju duguje ubica (*De restitutione, ad quam tenetur homicida*), postavljajući pitanje koliko su dužni ubica ili osakatitelj na ime restitucije (*Quantum teneatur homicida vel mutilator restituere*). Toma Akvinski je razvio učenje o restituciji, ali nije precizirao vrste i obim restitucije.

Troškovi lečenja i izgubljene zarade

Ubica i osakatitelj duguju na ime restitucije celokupne troškove koji su učinjeni zbog lečenja ranjenog. (*Respondeo & dico Primo, Teneri soluere integras expensas, factas in curationem laesi*).⁴¹

Zatim, ubica je dužan da na ime restitucije plati iznos izgubljene zarade:

Dico Secundo, Teneri etiam restituere, non quidem quantum ipse erat lucraturus, sed quantum illa spes lucri valebat, si quaestum aliquo officio vel artificio faciebat; iis tamen detractis, que ipse consummare solebat si obiit. Quae enim ipse consumebat, non possunt censi in lucris ad heredes peruenientibus. e. g. Spes lucri aestimetur 1000. Id quod consumpturus erat aestimetur 500. Supersunt tantum 500 restituendi. Quod valde notandum. (Prevod: Kažem drugo, dužan je takođe da plati, ne samo koliko je sam bio stekao, nego koliko bi vredeli njegovi izgledi na dobit; ako je obavljao neke dužnosti ili zanat; od toga međutim treba oduzeti ono što bi sam mogao da potroši ako bi živeo.

41 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 19. num. 124.

Ono što bi sam potrošio, ne može se računati u dobitak nasljednika. Na primer ako se izgled na dobit procenjuje na 1000. Ono što bi se potrošilo procenjuje se na 500. Ostaje samo 500 za restituciju. Ovo treba uočiti.)

Ukoliko je ubica umro, njegovi nasljednici su dužni da izvrše restituciju iz njegove imovine, stav je Lesija:

Dico Tertio, Si homicida, vel qui damnnum intulerit, moriatur, tenentur heredes ex eius bonis. Ratio est; quia heredes succedunt in locum defuncti, & in omnia eius bona, & iura: unde etiam in omnes eius obligationes, quibus ex iustitia obligabatur. (Prevod: Kažem treće, ako ubica ili onaj ko je naneo štetu, umre, dužni su nasljednici iz njegove imovine. Objašnjenje je: s obzirom da nasljednici nasleđuju umrloga u položaju i u celokupnoj njegovoj imovini i pravima; tako i u svim njegovim obligacijama koje ga obavezuju na osnovu pravičnosti.)⁴²

Lesije ukazuje da je ovaj stav suprotan pretežnom mišljenju ondašnjih pravnika te da je pitanje izazivalo sporenja. Nije bilo sporno još od rimskog prava da obaveze iz delikata prelaze na nasljednike nakon litis kontestacije. Međutim, novčana kazna koja proizlazi iz delikta, ne prelazi na nasljednike ukoliko nema litis kontestacije; jer je reč o kazni u pravom smislu reči i onaj ko je pričinio krivično delo pretrpeće kaznu na osnovu presude: jer se kazna ne može (primeniti) pre presude, ni na ubicu, niti na njegove nasljednike. To je bio stav njegovog kolege moralnog teologa Kuvaruvija kao i Antonija Gomeza. Lesije smatra da pitanje da li je bilo litiskontestacije pre smrti delinkventa ili posle njegove smrti nije od značaja za sud savesti (*forum conscientiae, forum internum*). Nije od značaja kad je reč o obligaciji prema Bogu, da li je litiskon- testacija bila pre ili posle smrti.⁴³

Posebno je važno pitanje da li nasljednici ubice duguju kompenzaciju za troškove lečenja, izgubljene zarade i sl., ukoliko je ubici izrečena smrtna kazna (*poena talionis*) kao i da li nasljednici ubijenog mogu tražiti smrtnu kaznu i

42 De iustitia et iure, lib. 2. cap.9. dubit. 19. num.127.

43 Nec obstat L. Ex Iudiciorum. 20. T. de accusationibus, ubi dicitur, poenam pecuniarum, quae descendit a delicto, non transire ad heredes, lite non contestata: quia vel intelligitur de poena proprie dicta, qua puniendus erat per sententiam is qui crimen contraxerat; quae poena non debetur ante sententiam, nec ab homicida, nec ab eius heredibus. Ita eam intelligit Couarru. Vel certe lex ista solum negat heredibus occisi actionem de damno in foro externo in heredes occisoris, nisi ante mortem eius lis contestata fuerit. Ita Antonius Gomezus tom. 3. Cap. 3. Nu 37. Non tamen liberat eos in foro conscientiae. Nihil enim facit ad obligationem coram Deo, quod lis ante mortem contestata vel non contestata fuerit. De iustitia et iure, lib.2. cap.7. dubit. 19. num.127.

restitutio istovremeno. *Lessius* na ova pitanja odgovara potvrdno, iako ističe da nije časno ukoliko naslednici oštećenog traže istovremeno smrtnu kaznu i *restitutio*. (*Si heredes occisi exigant aliam compensationem, praeter poenam homicidae (quod tamen honesti non solent) tunc heredes homicidae videntur teneri, quia damnum iniuste datum non est per poenam talionis reparatum*). Međutim, *restitutio* koja se traži od naslednika ubice, odnosi se samo, kao što je već rečeno, na troškove lečenja i izgubljene zarade, a ne i na vrednost izgubljenog života. Jer je izgubljeni život već dovoljno kompenzovan kaznom taliona (smrtnom kaznom), zaključuje *Lessius*:

Certum tamen est, heredibus occisi nihil deberi pro ipsa vita ablata, etiamsi alias pro ea restitutio deberetur. Ratio est, quia damnum vitae censetur poena talionis abunde compensatum. (Prevod: Sigurno je, međutim, da se naslednicima ubijenog ništa ne duguje za sam izgubljeni (odneti) život, iako bi se za njega inače dugovala restitucija. Razlog je taj što se smatra da se gubitak života (*damnum vitae*) potpuno kompenzuje kaznom taliona tj. smrtnom kaznom.)⁴⁴

Ovde je jasno izražena razlika između kazne (*poena*) i restitucije. Kazna, pa čak i kada je ona smrtna - *poena talionis*, ne kompenzuje imovinsku štetu. Zato je moguć zahtev za restituciju. S druge strane, restitucija ne podrazumeva kompenzaciju za izgubljeni život sam, jer on i nije procenjiv u novcu. Procenjiva je samo imovinska šteta koja je nastala zbog gubitka tog života.

Sledeće pitanje je da li bi nešto trebalo da se nadoknadi za život, telo ili ožiljke (*Utrum sit aliquid restituendum pro vita, membro, vel cicatrice*). Na prvo pitanje, u pogledu gubitka života, već je prethodno dat odgovor. *Lessius* pitanje razrađuje praveći poređenje sa gubitkom života roba ili životinje. Ova paralela je bez sumnje inspirisana Akvilijevim zakonom, iako ga *Lesije* ne spominje izričito. On govori o tome na koji se način procenjuje život, kao i rane i ožiljci kod robova i životinja prema Akvilijevom zakonu:

Etsi pro vita servi, vel animalis necessario restitutio pecuniaria sit facienda; tamen pro vita, membro, vel cicatrice hominis liberi, nihil in conscientia necessario deberi. Quia vita servi & animalis pretio aestimantur, quod ad aequalitatem rependi potest: unde pro horum vita tantum soluendum, quanti plurimi vendi poterant: pro mutilatione & cicatrice, quanti pluris venderentur, si illaesa fuissent. (Prevod: I ako za život roba ili životinje treba da se izvrši nužna restitucija u novcu, za život, telo ili ožiljke slobodnog čoveka, međutim, ništa se nužno ne duguje na sudu savesti (*conscientia*). Jer se život roba i životinje

44 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit.20. num.139.

procenjuje u novcu, koji može dovesti do uspostave pravičnosti, jer se za ovaj život plaća onoliko za koliko se najviše mogao prodati: za osakaćenje i ožiljke, za koliko se najviše mogao prodati da je bio neozleđen).⁴⁵

Kad je reč o slobodnim ljudima, ne nadoknađuje se vrednost života, kao ni telesne povrede ili ožiljci, nego se nadoknađuju samo troškovi lečenja i izgubljene zarade.

Pozivajući se na čuvene tekstove iz Digesta u vezi sa pretorskom tužbom zbog prosutog i izbačenog (*actio de effusis vel deiectis*, D.9.3.7) kao i na *actio de pauperie* (D.9.1.3), on ponovo naglašava razliku između tela slobodnog čoveka i tela roba ili životinje.

Citira edikt de his, qui effud. Vel deiec. (*actio de pauperie*): *Cum liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum effusuve quid erit, laesum fuerit, iudex computet mercedes medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curationae facta sunt; praeteream operarum, quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatrcum autem, aut deformitatis nulla sit aestimatio; quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.* (Prevod: Ako telo slobodnog čoveka bude povređeno time što bi nešto bilo izbačeno ili prosuto, sudija računa troškove lekara i druge izdatke koju su učinjeni radi lečenja; pored toga naknadu za rad koju je izgubio ili će izgubiti zbog nesposobnosti za rad. Nema, međutim, procene ožiljaka i deformiteta: jer telo slobodnog čoveka nije podložno proceni.)⁴⁶

Naslednici nisu dužni da kompenzuju gubitak života (*damnum vitae*), ili nanetu telesnu povredu (*iniuria illata*), a takođe to nije dužan niti sam ubica. (*Heredes non tenentur compensare damnum vitae, aut iniuriam illatam, ut Sotus fatetur: ergo nec ipse occisor*).⁴⁷

Neke od argumenata koje navodi su sledeći: zato što ne znamo kolika je pravična restitucija za život i telo. Ove štete nisu procenjive u novcu, one se

45 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.141.

46 Slična diskusija iz prethodnog poglavlja 8 gde se poziva na Antonija Gomeza i njegov identičan stav: Ubi probat, cicatricem & deformitatem ex iniuria remanentem, non posse aestimari a iudice vel offenso; quia sicut liber homo nullam recipi aestimationem; ita nec cicatrix vel deformitas eius, quod exprese habetur L. fin. P. De his qui deiecerint vel effuderint. (Prevod: Gde dokazuje, ožiljak (rana) i doformacija naneta injurijom ne može biti procenjena od sudije ili oštećenog: jer kao što slobodan čovek ne može biti procenjen, tako ne mogu biti ni njegov ožiljak i deformacija, što je izričito rečeno u poslednjem zakonu u naslovu koji se odnosi na one koji nešto izbace ili prosu (D.9.3.7).

47 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.142.

sastoje u (povredi) dobara koje imaju najviše mesto među ljudskim dobrima i stoga nije u ljudskoj moći da se utvrdi ekvivalent tj. novčana kompenzacija. I stoga je za njega dovoljno pokajanje pred Bogom.⁴⁸ Zatim, nije u skladu s pravičnošću i prirodnim pravom da se nadoknađuje nešto što je nenadoknativo.⁴⁹

Lessius ovu raspravu završava zaključkom da se u skladu s pravičnošću kompenzuje samo šteta procenjiva u novcu koja proizlazi iz ubistva. Međutim, za injuriju koja se odnosi na život i telesne povrede duguje se samo satisfakcija, kao znak saučešća i zahtev za opraštanje. Moguće je međutim, da se duguje iz sažaljenja neka novčana satisfakcija, ako su naslednici siromašni. Poziva se na stavove Tome Akvinskog:

Solum damnum pecuniarium, secutum ex homicidio, esse ex iustitia compensandum: pro damno autem vitae, & pro iniuria solum deberi satisfactionem quamdam, signis doloris & petitione veniae. Fieri tamen potest, ut obligetur ex charitate ad aliquam pecuniariam satisfactionem, si heredes sint pauperes, & non putentur moerorem aliter deposituri; & ipse eam sine graui incommodo possit praestare: tunc enim videtur saltem ex charitate & quadam aequitate

48 Ratio est, quia haec damna nullo pretio sunt aestimabilia; sunt enim in bonis, quae supremum locum inter bona humana tenet; nec quidquam est in hominum potestate, quod his censeatur aequivalens: unde per pecuniam non potest fieri compensatio. Itaque pro his satis est poenitentia coram Deo, cum petitione veniae pro iniuria illata, quando scitur auctor. (Prevod: Razlog je, jer ovi gubici nisu procenjivi u bilo kojoj ceni; naime, oni su u dobrima koja imaju najviše mesto među ljudskim dobrima i nije stoga u ljudskoj moći da se proceni njihov ekvivalent. Stoga se ne može učiniti kompenzacija u novcu. Tako je za njih dovoljno pokajanje pred Bogom, uz molbu za oprost zbog nanetog gubitka, kada se zna počinilac).

49 Quia non potest statui, quantum pro vita vel membro ex iustitia sit restituendum; neque vir prudens certum quid arbitrari potest. Si enim dixerit mille deberi pro vita; cur non duo millia, vel tria, & sic deinceps? Etsi enim homicida non teneatur ita se exhaurire restituendo, ut in extremam aut grauem necessitatem incidat; (Prevod: Jer se ne može utvrditi koliko je pravično da se nadoknadi život ili telo: niti savestan čovek sa sigurnošću može odlučiti. Ako bi se reklo da se za život duguje hiljadu, zašto ne bi bile dve hiljade, ili tri i tako redom. Takođe, ubica nije dužan tako da se iscrpi nadoknađujući, što se dešava u ekstremnim ili teškim nužnostima.) De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.143.

Restitutio quae debetur ex iustitia, reparat damnum illatum praecise(m) ad aequalitatem: ergo ubi damnum natura sua irreparabile est, non debetur restitutio lege iustitiae. (Prevod: Restitucija koja se duguje zbog pravičnosti, nadoknađuje nanetu štetu u skladu s pravičnošću: zato tamo gde je šteta po svojoj prirodi nenadoknativa, restitucija se ne duguje po prirodnom zakonu). De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.144.

naturali teneri. Forte hoc voluit D. Thomas. (Prevod: Samo štetu u novcu koja je proizašla iz ubistva treba kompenzovati u skladu s pravičnošću: međutim, za gubitak života (*damnum vitae*) i za injuriju duguje se samo neka vrsta satisfakcije u znak saučešća u bolu i zahteva za oprost. Može da bude takođe, da se (ubica) obaveže iz samilosti na neku novčanu satisfakciju, ako bi naslednici bili siromašni i smatrali da se na drugi način ne bi utešili i on to može izvršiti bez teškog gubitka (*incommodum*). Tako se smatra da duguje barem iz milosrđa i neke vrste prirodne pravičnosti. Možda je tako hteo (smatrao) Sveti Toma).⁵⁰

Satisfakcija za ubistvo, osim saučešća i zahteva za opraštanje, može se sastojati i u molitvama za dušu ubijenog kao i u službi koja bi bila posvećena ubijenom.

Troškovi sahrane

Lesije iznosi interesantan stav u vezi sa pitanjem da li ubica (ili njegovi naslednici) duguju restituciju za troškove sahrane (*Utrum aliquid restituendum pro expensis funeris.*)

Respondeo, ordinarie nihil pro his expensis restituendum; quamuis contrarium affirmet Nauarrus. Ratio est; quia etiamsi naturali morte obiisset, nihilominus hae expensae fieri debuissent, unde per occisionem nihil damni ex hac parte illatum; nisi forte ex acceleratione, eo quod citius isti sumptu fieri debuerunt, quibus adhuc aliquid lucri facere potuisset; sed hoc sub lucro cessante comprehenditur. Vel nisi extra patriam, aut alieno loco occisus sit, ubi maiores sumptus, quam domi fieri debuerunt; quod pertinet ad damnum emergens. (Prevod: Kažem, u načelu (redovno) ništa se ne nadoknađuje za ove troškove; iako suprotno tvrdi *Navarrus*. Razlog je: jer ako ovi troškovi u slučaju prirodne smrti svakako moraju da postoje, u slučaju (ubistva) nije naneta nikakva šteta iz toga (tj. zbog sahranjivanja). Činjenica što je zbog ubrzanja smrti izgubljena dobit (u vidu zarade), ne može se računati kao stvarna šteta. To se međutim smatra izgubljenom dobiti (*lucro cessante comprehenditur*).⁵¹

Lessius ima različit stav u odnosu na neke od moralnih teologa (npr. *Navarrus*). Činjenica da je došlo do prerane smrti utiče na drugi način na

50 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.145.

51 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 24. num. 147.

pitanje restitucije. Naime, ovde se u dužem periodu obračunava izgubljena dobit od zarade koju je ubijeni mogao da stekne. Međutim, to se ne odnosi na troškove sahrane. S obzirom da su ljudi smrtni, ovi troškovi bi nastali pre ili kasnije. Zato troškovi sahrane nisu stvarna šteta (*damnum emergens*), jer svako mora da bude sahranjen. Izgubljena zarada zbog protivpravne smrti je svakako šteta, ali druge vrste i smatra se izgubljenom dobiti (*lucrum cessans*). Jedino u slučaju kada bi neko bio ubijen izvan zemlje ili na stranom mestu, gde su veći troškovi sahrane nego što bi bili kod kuće, onda to pripada pod stvarnu štetu (*damnum emergens*).

Da li je pravično da se nadoknađuje nešto duši ubijenoga (*Dubitatio XXV – Utrum animae occisi aliquid restituendum ex iustitia*), pitanje je koje postavlja Lesije i odgovara:

Si homicida subeat poenam talionis, nihil amplius deberi pro vita occisi: si non subeat, debere satisfacere pro vita illius, bonis spiritualibus, per eleemosynas, orationes, Missas, &c. (Prevod: Ako je ubica pretrpeo kaznu taliona (tj. smrtnu kaznu) ne duguje ništa više za život ubijenog: ako ne bi pretrpeo (kaznu taliona) onda treba da da satisfakciju za život u duhovnim dobrima, putem crkvene službe (mise) posvećene ubijenom itd.).⁵²

Restitucija za troškove izdržavanja

Da li se duguje restitucija ženi i deci, poveriocima i onima koje je ubijeni izdržavao. *Dubitatio XXVI – Utrum tantummodo uxori & liberis, an etiam aliis restituere teneatur, ut creditoribus, & iis quos occisiis alebat.*

Verovatno je da ubica nije dužan poveriocima ubijenog. (*Respondeo & dico Primo, Probabile est, homicidam non teneri creditoribus defuncti.*) Tako misli Soto, Salonius, Lopez.⁵³ Ubica se smatra da duguje samo roditeljima, deci i ženi. (*Occisor solum videtur obligari parentibus occisi, filiis, & uxori. Ita Sotus, Lopez, Salonius.*) Verovatno je da ne duguje onima koje je ubijeni dobrovoljno izdržavao. (*Etiam probabile est, non teneri illis quos occisus alebat ex liberalitate. Ita docet Sotus, Lopez, Salonius.*)⁵⁴

52 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 25. num. 148.

53 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 26. num. 151.

54 De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 26. num.155.

Moralna teologija, rimsko pravo delikata, Akvilijev zakon i susedni titulusi

U ovoj svojevrsnoj sintezi teologije, morala i prava, mesto koje pripada rimskom pravu u Lesijevom izlaganju o deliktima nije zanemarljivo, naprotiv. Iako nema mnogo citata koje bi na to nedvosmisleno ukazivali, *Lessius* koristi rimsko pravo, Akvilijev zakon i srodne tituluse, često da bi objasnio razliku između stavova pravnika i moralnih teologa. Sumirajući ono što je prethodno rečeno, uticaj rimskog prava vidi se u sledećem:

Naziv dela (*De iustitia et iure*) kao i naziv glave koja se odnosi na delikte (*De iniuriis et damnis in omnibus humanorum bonorum generibus, et necessaria restitutione*) ukazuje na uticaj rimskog prava. Međutim, moralni teolozi reč *iniuria* ne koriste u značenju nanošenja drugome telesne povrede ili uvrede, u skladu s rimskim shvatanjem delikta *iniuria*, nego za svaki delikt kojim se krši pravo i pravda. Za moralne teologe *iniuria* ima mnogo šire značenje. Međutim, i ovde je verovatno uticaj Ulpijana koji je ukazao na višeznačnost izraza *iniuria* i upotrebio ga u značenju nepravda (D.47.10.1pr). Takođe, reč *damnum* pojavljuje se u opštem značenju kao gubitak koji proizlazi iz delikata i daje pravo na restituciju, što je šire značenje u odnosu na Akvilijev zakon. Takođe, nomenklatura delikata o kojima govori *Leonardus Lessius* preuzeta je iz rimskog prava delikata.

Nepravdu (*iniustitia*) tj. nepravdo (*iniuria*) moguće je drugome počinuti na dva načina; činjenjem (*commissione*) i nečinjenjem (*ommissione*). Između ova dva načina nanošenja injurije nema nikakve razlike, stav je Leonarda Lesija. U pozadini ovog stava moguće je prepoznati diskusiju koja se vodila u srednjem veku. Glosatori su se držali stava da činjenje i propuštanje nisu izjednačeni u pravnim posledicama, imajući u vidu neke tekstove rimskih pravnika iz komentara Akvilijevog zakona. Naime, rimski pravници su govorili o slučajevima kada neko umori roba ili životinju glađu (nehranjenjem), ili kada lekar propusti da leči, ili kada rob zaspi pored peći i propusti da ugasi požar. *Lessius* uzima za primer Paulusov tekst iz komentara Akvilijevog zakona (D.9.2.30.3) u kojem se raspravlja o paljenju granja po vetrovitom danu. To je jedno od retkih mesta na kojem se izričito poziva na komentare rimskih klasičnih pravnika. Mišljenje glosatora je bilo dominantno u okviru *ius commune*. Obično se uzima da je Grocije bio taj koji je ukinuo razlikovanje između aktivne i pasivne radnje. Ipak, vidljivo je da je to pre njega učinio *Leonardus Lessius*.

Činjenje i propuštanje je u uskoj vezi s krivicom (*culpa*) koja takođe predstavlja razradu Justinijanovih podela stepena krivice. Naročita pažnja se poklanja blagoj nepažnji (*culpa levis*) i najblažoj nepažnji (*culpa levissima*) koja se u kontekstu deliktnog prava pominje kod Akvilijeovog zakona (*in lege Aquilia et levissima culpa nocet*). *Culpa levissima* je u vreme glosatora dobila značenje tehničkog termina. Stavovi *ius commune* o ovom pitanju su otišli korak dalje od rimskih klasičnih pravnika u tumačenju *culpa levissima* zahvaljujući ponajviše glosatorima, koji su smatrali da ovaj najblaži oblik nepažnje pretpostavlja aktivnu, pozitivnu radnju, ne i propuštanje, te da se stoga tužba ne može podići u slučaju *culpa levissima in omittendo*. S druge strane, sud (*forum externum*), bilo da je crkveni (*forum ecclesiasticum*) ili svetovni (*forum civile*) kažnjava i najmanji nehat (*culpa leuissima*) naročito kada je šteta pričinjena aktivnom radnjom (*in committendo*). Stavovi moralnih teologa su se udaljili od stavova pravnika. Naime, u slučaju kada se neko ispovedi svešteniku da se nije u prevelikoj meri založio da spreči širenje vatre koja je iz njegove kuće zahvatila kuću suseda, što bi mu se moglo pripisati u blagi nehat (*culpa levis ili levissima*), sveštenik ga može osloboditi greha, a da pri tome ne zahteva od njega da susedu kompenzuje štetu tj. da izvrši *restitutio*.

Pitanje nasledivosti deliktne tužbe bilo je jedna od važnih tačaka diskusije u okviru *ius commune*. Nije bilo sporno još od rimskog prava da obaveze iz delikata prelaze na naslednike nakon litis kontestacije. To su mišljenje zadržali i dalje neki moralni teolozi (*Lessius* pominje Kuvaruvija i Gomeza). *Lessius*, naprotiv, smatra da pitanje da li je bilo litiskontestacije pre smrti delinkventa ili posle njegove smrti nije od značaja za sud savesti (*forum conscientiae, forum internum*). Nije od značaja kad je reč o obligaciji prema Bogu, da li je litiskontestacija bila pre ili posle smrti.

Na pitanje da li se duguje restitucija za život, telo ili ožiljke slobodnog čoveka u slučaju ubistva ili ranjavanja (*Utrum sit aliquid restituendum pro vita, membro, vel cicatrice*), *Lessius* daje negativan odgovor pozivajući se na čuveno pravilo formulisano već u klasičnom rimskom pravu: *liberum corpus nullam recipit aestimationem* (D.9.1.3. i D.9.3.7). *Lessius* pravi poređenje s gubitkom života roba ili životinje. Ova paralela je bez sumnje inspirisana Akvilijevim zakonom, iako ga on ne spominje izričito. *Lessius* govori o tome na koji se način procenjuje život, kao i rane i ožiljci kod robova i životinja prema Akvilijeovom zakonu (*De iustitia et iure, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.139*). Kad je reč o slobodnim ljudima, ne nadoknađuje se vrednost života, kao ni telesne povrede ili ožiljci, nego se nadoknađuju samo troškovi lečenja i izgubljene

zarade kako je to formulisao Gaj u fragmentu posvećenom tužbi *de pauperie* (D.9.1.3) kao i .....u fragmentu posvećenom tužbi zbog prosutog i izbačenog (*actio de effussis vel deiectis*, D.9.3.7). Oba fragmenta smeštena su u susednim rubrikama Justinijanove kodifikacije u odnosu na Akvilijev zakon (*De iustitia et iure*, lib.2. cap.9. dubit. 23. num.141-142).

Prof. dr Milena Polojac*

LEONARDUS LESSIUS (1554-1623) – MORAL THEOLOGY AND NATURAL LAW ON WRONGS AND RESTITUTION

Summary

The doctrine of moral theologians, followers of Thomas Aquinas, played an important role in the development of the law of wrongs. One of the distinguished thinkers was Leonardus Lessius (1554-1623), Flemish moral theologian from Antwerp. In his major synthesis of religion and law, presented in his famous book *De iustitia et iure ceterisque Virtutibus Cardinalibus* published in 1605, he discusses religious, moral and legal issues. The doctrine of wrongs, especially its patrimonial aspects, is elaborated in the second volume, under the title *De iniuriis et damnis in omnibus humanorum bonorum generibus, et necessaria restitutione*. The author of the present paper analyses the main elements of the doctrine such as *peccatum*, *iustitia*, *iniuria*, *damnum*, *culpa*, *restitutio*, *satisfactio*, also discussing the issue of the influence of Roman law and the Aquilian statute on the doctrine of Leonardus Lessius.

Key words: moral theology, natural law, wrongs, restitution.

---

* Milena Polojac, PhD. Associate Professor Faculty of Law University of Belgrade. This article is the result of research within the project Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System (179059), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.